6

THEMA 6 · LEERJAAR 3

De overheid & belastingen

Waarom de overheid ingrijpt, en waarvan zij dat betaalt

Werkboek voor de kaderberoepsgerichte leerweg (kb)

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 6.1

EC/K/6 (SE) — Overheid en bestuur

Leerdoel: Je legt taken van de overheid uit, en het onderscheid tussen de collectieve en particuliere sector.

Theorie & uitleg

Wegen aanleggen en onderhouden is een taak van de overheid, betaald uit belastinggeld.

Wat doet de overheid eigenlijk?

De overheid heeft meerdere taken in de economie. Ze levert goederen en diensten die de markt niet goed zelf regelt (zoals wegen, onderwijs en veiligheid) — samen de **collectieve sector** genoemd, in tegenstelling tot de **particuliere sector** (bedrijven en gezinnen). De overheid is ook **werkgever** van ambtenaren, en geeft **subsidies** aan sectoren als gezondheidszorg, onderwijs en welzijnswerk.

Daarnaast is de overheid verantwoordelijk voor **wetgeving** : regels waaraan bedrijven en consumenten zich moeten houden, zoals regels over productveiligheid of eerlijke concurrentie.

De rollen van de overheid in de economie

Rol	Wat doet de overheid?	Voorbeeld
Producent	levert collectieve voorzieningen	wegen, dijken, politie, onderwijs
Werkgever	heeft mensen in dienst (ambtenaren)	medewerker van de gemeente, agent, rechter
Subsidiegever	betaalt mee aan activiteiten die zij belangrijk vindt	zorg, onderwijs, welzijnswerk
Wetgever	maakt regels voor bedrijven en consumenten	productveiligheid, eerlijke concurrentie

Wie beslist, en wie adviseert?

Bij het maken van beleid laat de overheid zich ook adviseren. De **SER** (Sociaal-Economische Raad) is zo'n adviesorgaan: die adviseert de regering over sociaaleconomisch beleid, bijvoorbeeld over werkgelegenheid of het minimumloon.

Kernbegrippen

Collectieve sector vs. **particuliere sector** .

De overheid als **producent** , **werkgever** en **wetgever** .

SER : adviseert de regering over sociaaleconomisch beleid.

Kernbegrippen

Collectieve sector

Het deel van de economie waar de overheid produceert en consumeert.

Particuliere sector

Het deel van de economie van bedrijven en gezinnen.

SER

Sociaal-Economische Raad: adviseert de regering over sociaaleconomisch beleid.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Noem drie voorbeelden van collectieve voorzieningen in jouw eigen gemeente.

2. Leg uit waarom de overheid deze zaken zelf regelt, in plaats van dit aan bedrijven over te laten.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is de collectieve sector?

2. Noem twee taken van de overheid.

6. Wat is de particuliere sector?

7. Noem twee voorbeelden van collectieve voorzieningen.

10. Wat is een ambtenaar?

15. Bron: gemeente Duinstede legt wegen aan en beheert de bibliotheek, betaald uit belastinggeld. Daarnaast heeft Duinstede een eigen supermarkt en een fietsenwinkel, die door ondernemers gerund worden. Welke van deze twee groepen (wegen/bibliotheek of supermarkt/fietsenwinkel) hoort bij de collectieve sector, en welke bij de particuliere sector?

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg uit waarom de overheid ambtenaren in dienst heeft.

4. Leg uit waarom onderwijs vaak gesubsidieerd wordt door de overheid.

8. Leg uit waarom de overheid ook als wetgever optreedt, naast producent en werkgever.

9. Wat is het verschil tussen een taak van de overheid en een taak van een bedrijf?

11. Leg uit waarom niet alle collectieve voorzieningen door de markt aangeboden zouden worden als de overheid het niet zou regelen.

Voorzieningen in Duinstede

Voorziening	Wie regelt dit?	Betaald uit
Wegen	Gemeente	Belastinggeld
Bibliotheek	Gemeente	Belastinggeld
Supermarkt	Ondernemer	Verkoopopbrengst
Fietsenwinkel	Ondernemer	Verkoopopbrengst

16. Gebruik informatiebron. Welke twee voorzieningen in de tabel horen bij de collectieve sector? Leg uit hoe je dat aan de tabel kunt zien.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

5. Bedenk een voorbeeld van een taak die nu door de overheid wordt uitgevoerd, maar die ook (deels) door bedrijven gedaan zou kunnen worden. Weeg de voor- en nadelen van beide opties af.

---

12. Bedenk een argument vóór en een argument tegen het privatiseren (overdragen aan bedrijven) van een overheidstaak naar keuze.

Les 6.2

EC/K/6 (SE) — Overheid en bestuur

Leerdoel: Je onderscheidt directe en indirecte belastingen, met voorbeelden van elk.

Theorie & uitleg

Belasting invullen betekent uitzoeken hoeveel van je inkomen naar de overheid gaat.

Waar komt het belastinggeld vandaan?

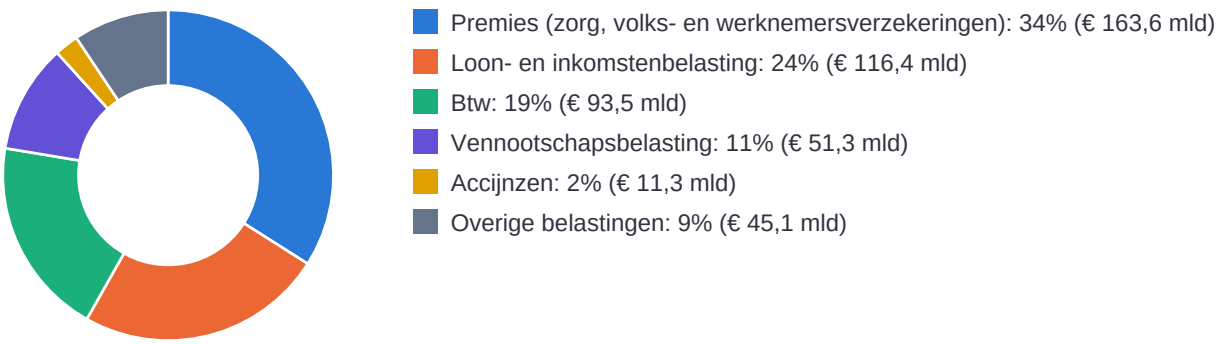
De overheid heft **directe belastingen** rechtstreeks op je inkomen of winst, zoals de **loon- en inkomstenbelasting** . Ze heft ook **indirecte belastingen** , die verwerkt zitten in de prijs van producten, zoals **btw** en **accijns** (een extra belasting op producten als brandstof, alcohol en tabak, waarmee de overheid ook het consumentengedrag kan beïnvloeden).

Daarnaast heft de overheid **houderschapsbelasting** (zoals de motorrijtuigenbelasting voor een auto), en heffen gemeenten hun eigen **gemeentelijke belastingen** , zoals de onroerendezaakbelasting (OZB) voor wie een huis bezit.

Belastingen op een rij

Belasting	Soort	Waarover betaal je?	Wie heft?
Loon- en inkomstenbelasting	direct	je inkomen	Rijk
Vennootschapsbelasting	direct	de winst van een bv of nv	Rijk
Btw	indirect	bijna alle producten en diensten (zit in de prijs)	Rijk
Accijns	indirect	brandstof, alcohol, tabak (zit in de prijs)	Rijk
Motorrijtuigenbelasting	houderschapsbelasting	het bezitten van een auto of motor	Rijk
Onroerendezaakbelasting (OZB)	gemeentelijke belasting	het bezitten van een huis	gemeente

Waar komt het geld van het Rijk vandaan? Ontvangsten 2027 (begroting)

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027 (Prinsjesdag 2026)

Kernbegrippen

Directe belasting : rechtstreeks op inkomen/winst (bv. loonbelasting).

Indirecte belasting : verwerkt in de prijs (bv. btw, accijns).

Kernbegrippen

Directe belasting
Belasting rechtstreeks op inkomen of winst, zoals loonbelasting.

Indirecte belasting
Belasting die verwerkt zit in de prijs van een product, zoals btw of accijns.

Houderschapsbelasting
Belasting op het bezit van iets, zoals de motorrijtuigenbelasting.

Gemeentelijke belasting
Belasting die gemeenten zelf heffen, zoals de OZB.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Noem twee directe en twee indirecte belastingen.

2. Leg uit waarom accijns op tabak hoger is dan op de meeste andere producten.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is het verschil tussen een directe en een indirecte belasting?

2. Wat is accijns?

6. Wat is een gemeentelijke belasting?

7. Noem een voorbeeld van een directe belasting.

10. Wie int de OZB?

15. Bron: vader Osei verdient €2.800,- bruto per maand en betaalt daarover gemiddeld 18% loonbelasting. Daarnaast betaalt het gezin €320,- OZB per jaar aan de gemeente, en bij elke boodschap betalen ze 9% btw. Welke van deze drie (loonbelasting, OZB, btw) is een directe belasting, en welke zijn indirect?

Belastingen van het gezin Osei

Belasting	Bedrag	Direct of indirect?
Loonbelasting	€ 504,- per maand	Direct
OZB (gemeente)	€ 320,- per jaar	Direct
Btw op boodschappen	9% (zit in de prijs)	Indirect

17. Gebruik informatiebron. Welke belasting in de tabel betaalt het gezin Osei niet rechtstreeks aan de Belastingdienst, maar via de prijs van een product?

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg uit waarom de overheid accijns heft op producten als tabak, naast het ophalen van geld.

4. Wat is het verschil tussen de motorrijtuigenbelasting en de onroerendezaakbelasting (OZB)?

8. Leg uit waarom btw een indirecte belasting is.

9. Wat is het verschil tussen belasting en accijns?

11. Leg uit waarom een indirecte belasting zoals btw voor de overheid makkelijker te innen is dan een directe belasting.

16. Vader Osei verdient €2.800,- bruto per maand en betaalt daarover gemiddeld 18% loonbelasting. Bereken hoeveel euro loonbelasting vader Osei per maand betaalt.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

5. Bedenk zelf een product waarop de overheid een nieuwe belasting zou kunnen invoeren om gedrag te beïnvloeden. Leg uit welk gedrag de overheid daarmee wil beïnvloeden.

12. Bedenk waarom sommige mensen vinden dat indirecte belastingen zoals btw "oneerlijker" zijn dan directe belastingen zoals loonbelasting.

Les 6.3

EC/K/6 (SE) — Overheid en bestuur

Leerdoel: Je legt uit wat de rijksbegroting is, en het verschil tussen een begrotingstekort en -overschot.

Theorie & uitleg

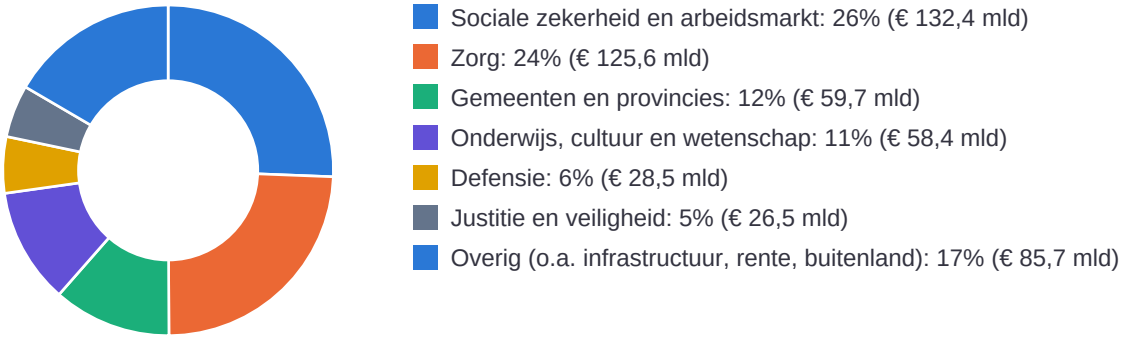
De rijksbegroting is net als een huishoudboekje, maar dan voor het hele land: inkomsten en uitgaven op een rijtje.

Hoe geeft de overheid haar geld uit?

Elk jaar maakt de overheid een **rijksbegroting** : een plan waarin staat hoeveel geld er binnenkomt (via belastingen) en hoeveel er wordt uitgegeven, verdeeld over departementen (ministeries) zoals Onderwijs, Defensie en Volksgezondheid.

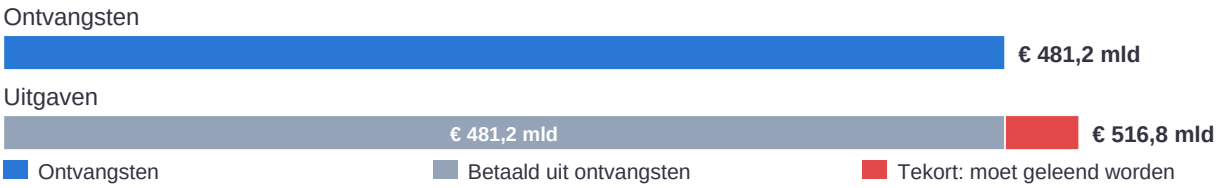
Geeft de overheid meer uit dan er binnenkomt, dan is er een **begrotingstekort** . Geeft ze minder uit dan er binnenkomt, dan is er een **begrotingsoverschot** .

Waar geeft het Rijk het geld aan uit? Uitgaven 2027 (begroting)

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027 (Prinsjesdag 2026)

Ontvangsten en uitgaven van het Rijk in 2027 (begroting)

De uitgaven zijn hoger dan de ontvangsten: er is een begrotingstekort van € 35,6 miljard.

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027

Kernbegrippen

Rijksbegroting : het jaarlijkse overzicht van overheidsontvangsten en -uitgaven.

Begrotingstekort (uitgaven > ontvangsten) vs. **-overschot** (ontvangsten > uitgaven).

Kernbegrippen

Rijksbegroting

Het jaarlijkse overzicht van overheidsontvangsten en -uitgaven.

Begrotingstekort

De uitgaven van de overheid zijn hoger dan de ontvangsten.

Begrotingsoverschot

De ontvangsten van de overheid zijn hoger dan de uitgaven.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Noem twee departementen en een uitgave die daarbij past.

2. Leg uit wat een begrotingstekort is.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een begrotingstekort?

2. Noem twee departementen van de rijksoverheid.

6. Wat is een begrotingsoverschot?

7. Wat is de rijksbegroting?

10. Wat gebeurt er als de overheid een begrotingstekort niet kan dekken met eigen middelen?

15. Bron (vereenvoudigde, fictieve bedragen): dit jaar ontvangt de rijksoverheid €310 miljard, en geeft zij €325 miljard uit. Bereken het begrotingstekort.

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg het verschil uit tussen een begrotingstekort en een begrotingsoverschot.

9. Wat is het doel van een rijksbegroting?

11. Leg uit waarom een begrotingstekort in economisch slechte tijden soms bewust wordt geaccepteerd door de overheid.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

5. Bedenk twee maatregelen waarmee de overheid een begrotingstekort kan verminderen. Leg per maatregel uit welk mogelijk nadeel eraan kleeft.

12. Bedenk een reden waarom bezuinigen op overheidsuitgaven ook negatieve economische gevolgen kan hebben.

Les 6.4

EC/K/6 (SE) — Overheid en bestuur

Leerdoel: Je legt het doel van sociale zekerheid uit, en het onderscheid tussen sociale verzekeringen en voorzieningen.

Theorie & uitleg

Inkomens verschillen sterk tussen mensen; sociale zekerheid moet ervoor zorgen dat niemand te weinig overhoudt.

Een vangnet voor iedereen

Het stelsel van **sociale zekerheid** zorgt ervoor dat mensen die (tijdelijk) geen of te weinig inkomen hebben, toch kunnen rondkomen. Denk aan de bijstand, de AOW (ouderdomspensioen), of een werkloosheidsuitkering.

Ook **toeslagen** (zoals zorgtoeslag en huurtoeslag) horen hierbij: die dienen om een laag inkomen **aan te vullen** , zodat mensen de zorgverzekering of huur beter kunnen betalen. Een toeslag krijg je niet automatisch: je moet er recht op hebben én hem zelf aanvragen bij Dienst Toeslagen.

Er is een onderscheid tussen **sociale verzekeringen** (waar je premie voor betaalt, en waarbij je recht op een uitkering opbouwt, zoals de werkloosheidsuitkering) en **sociale voorzieningen** (betaald uit algemene belastinggelden, zonder dat je er premie voor betaalt, zoals de bijstand).

Sociale verzekeringen en sociale voorzieningen

Regeling	Voor wie?	Soort	Betaald uit
AOW	iedereen vanaf de AOW-leeftijd	sociale verzekering	premies
WW	werknemers die hun baan verliezen	sociale verzekering	premies
Bijstand	mensen zonder (genoeg) inkomen	sociale voorziening	belastinggeld
Zorgtoeslag, huurtoeslag	mensen met een laag inkomen	toeslag (aanvulling op inkomen)	belastinggeld

Kernbegrippen

Sociale zekerheid : het stelsel dat bestaanszekerheid biedt bij te weinig inkomen.

Sociale verzekering (premie, opbouw van recht) vs. **sociale voorziening** (belastinggeld).

Kernbegrippen

Sociale zekerheid

Het stelsel dat bestaanszekerheid biedt bij te weinig inkomen.

Sociale verzekering

Premie betalen en recht opbouwen op een uitkering.

Sociale voorziening

Betaald uit algemene belastinggelden, zonder premie.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Noem twee voorbeelden van sociale zekerheid.

2. Leg uit waarom een stelsel van sociale zekerheid nuttig is voor een samenleving.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is het doel van sociale zekerheid?

2. Noem twee voorbeelden van sociale zekerheid.

6. Wat is de AOW?

7. Wat is de bijstand?

10. Noem een voorbeeld van een sociale verzekering.

15. Bron: moeder Osei is werkloos en ontvangt een WW-uitkering, die is opgebouwd doordat ze premie betaalde toen ze nog werkte. Buurman Kees heeft nooit gewerkt en ontvangt bijstand, betaald uit algemene belastinggelden. Welke van deze twee uitkeringen is een sociale verzekering, en welke een sociale voorziening?

Uitkeringen van moeder Osei en buurman Kees

Wie	Uitkering	Premie betaald?	Betaald uit
Moeder Osei	WW	Ja, via haar werk	Premiegeld
Buurman Kees	Bijstand	Nee	Algemene belastinggelden

17. Gebruik informatiebron. Welke van deze twee uitkeringen is een sociale verzekering, en welke een sociale voorziening? Leg uit hoe je dat aan de tabel ziet.

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg het verschil uit tussen een sociale verzekering en een sociale voorziening.

8. Leg uit waarom sociale zekerheid bijdraagt aan de stabiliteit van een samenleving.

11. Leg uit waarom een sociale verzekering (zoals de WW) een ander principe volgt dan een sociale voorziening (zoals de bijstand).

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

12. Bedenk een reden waarom de overheid ervoor kiest om bepaalde sociale zekerheid via premies (verzekering) te regelen, en andere via belastinggeld (voorziening).

Les 6.5

EC/K/6 (SE) — Overheid en bestuur

Leerdoel: Je legt het verschil tussen hoog- en laagconjunctuur uit.Je legt het effect daarvan op de werkloosheid uit.

Theorie & uitleg

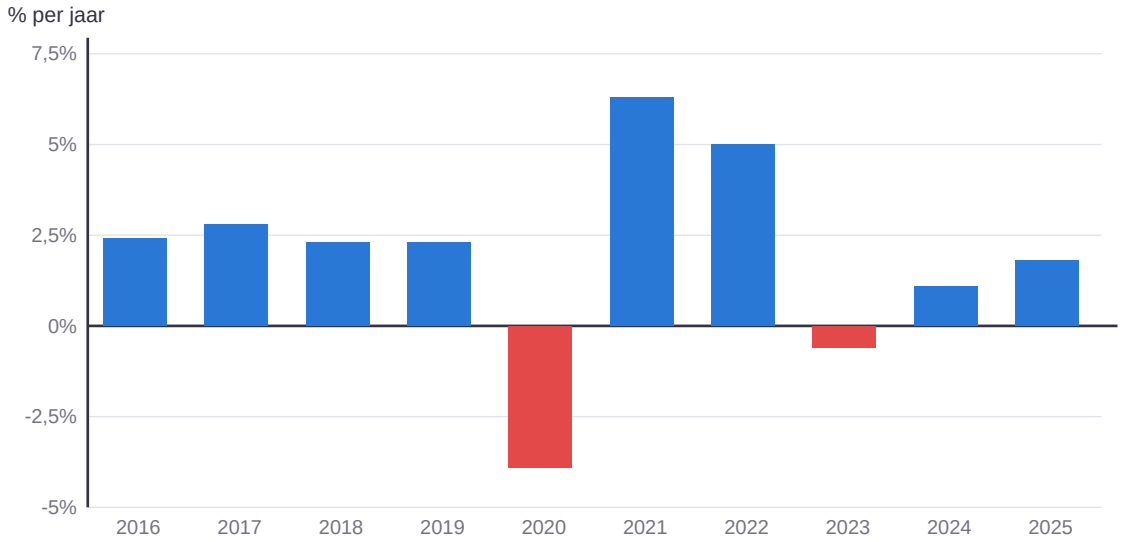
De economie gaat met ups en downs: bij hoogconjunctuur gaat het goed, bij laagconjunctuur juist minder.

De economie beweegt in golven

De economie groeit niet elk jaar in hetzelfde tempo. Soms gaat het heel goed: bedrijven verkopen veel, mensen hebben werk en geven graag geld uit. Dat heet **hoogconjunctuur** . Soms gaat het juist slechter: de economie groeit maar weinig of krimpt zelfs, bedrijven verkopen minder en de **werkloosheid** stijgt (denk terug aan les 5.3) — dat heet **laagconjunctuur** . Krimpt de economie een halfjaar lang (twee kwartalen achter elkaar), dan spreken we van een **recessie** . Deze golfbeweging van snelle en langzame groei (of krimp) noemen we **conjunctuur** .

Verkoopt een bedrijf minder in een laagconjunctuur, dan heeft het ook minder personeel nodig — sommige bedrijven ontslaan dan mensen, of nemen niemand nieuw aan. Zo hangen conjunctuur en werkloosheid nauw met elkaar samen.

Economische groei in Nederland (verandering van het bbp)

Rood = krimp. In 2020 kromp de economie door de coronacrisis; in 2021 en 2022 volgde een sterk herstel (hoogconjunctuur).

Bron: CBS, De Nederlandse economie in 2025 (2025 is een eerste raming)

Kernbegrippen

Conjunctuur : de golfbeweging van snelle en langzame economische groei (of krimp).

Hoogconjunctuur : de economie groeit sterk, bedrijven verkopen veel en de werkloosheid is laag.

Laagconjunctuur : de economie groeit weinig of krimpt, bedrijven verkopen minder en de werkloosheid stijgt.

Recessie : de economie krimpt twee kwartalen (een halfjaar) achter elkaar.

Kernbegrippen

Conjunctuur
De golfbeweging van economische groei en krimp over de tijd.

Hoogconjunctuur
Een periode waarin de economie sterk groeit, bedrijven veel verkopen en de werkloosheid laag is.

Laagconjunctuur
Een periode waarin de economie weinig groeit of krimpt, bedrijven minder verkopen en de werkloosheid stijgt.

Recessie
De economie krimpt twee kwartalen (een halfjaar) achter elkaar.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Leg het verband uit tussen laagconjunctuur en werkloosheid.

2. Bedenk een voorbeeld van hoe jij (of je familie) in een laagconjunctuur voorzichtiger met geld zou kunnen omgaan.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is conjunctuur?

2. Wat kenmerkt een hoogconjunctuur?

3. Wat kenmerkt een laagconjunctuur?

Twee economische situaties

Kenmerk	Situatie A	Situatie B
Verkoop van bedrijven	Daalt	Stijgt
Werkloosheid	Stijgt	Daalt
Vertrouwen consumenten	Laag	Hoog

9. Gebruik de tabel. Welke situatie (A of B) is een voorbeeld van laagconjunctuur, en welke van hoogconjunctuur?

11. Noem twee kenmerken die je zou verwachten te zien tijdens een hoogconjunctuur.

Zilver: Toepassing & Rekenen

4. Leg het verband uit tussen laagconjunctuur en werkloosheid.

5. Bedenk een voorbeeld van hoe jij zelf (of je familie) in een laagconjunctuur voorzichtiger met geld zou kunnen omgaan.

6. Waarom geven mensen in een hoogconjunctuur vaak juist meer geld uit?

12. Wat is het verschil tussen conjuncturele werkloosheid en andere vormen van werkloosheid (zoals technologische werkloosheid uit thema 5)?

13. Leg uit waarom conjunctuur vaak wordt beschreven als een "golfbeweging", in plaats van een rechte lijn omhoog of omlaag.

Extra rekenopdrachten

Oefen met belastingberekeningen en de rijksbegroting.

Basisrekenen

1. Iemand verdient €2.000,- bruto per maand en betaalt 15% loonbelasting. Hoeveel loonbelasting is dat?

Antwoord (€): _____

2. Een liter benzine kost €2,10, waarvan €0,80 accijns is. Hoeveel procent van de prijs is accijns?

Antwoord (%): _____

3. De rijksoverheid ontvangt €320 miljard, en geeft €335 miljard uit (fictieve bedragen). Bereken het begrotingstekort.

Antwoord (miljard): _____

6. Vader Osei verdient €2.800,- bruto per maand en betaalt daarover gemiddeld 18% loonbelasting. Hoeveel loonbelasting betaalt hij per maand?

Antwoord (€): _____

7. De rijksoverheid ontvangt €310 miljard en geeft €325 miljard uit (fictieve bedragen). Bereken het begrotingstekort.

Antwoord (miljard): _____

Verdieping (kb / gl)

4. Iemand heeft een belastbaar inkomen van €40.000,- en betaalt daarover gemiddeld 22% belasting. Hoeveel houdt deze persoon netto over?

Antwoord (€): _____

5. De staatsschuld was €400 miljard. Er komt dit jaar een begrotingstekort van €18 miljard bij. Wat is de nieuwe staatsschuld?

Antwoord (miljard): _____

8. De staatsschuld was €450 miljard. Dit jaar komt er een begrotingstekort van €15 miljard bij. Wat is de nieuwe staatsschuld?

Antwoord (miljard): _____

Praktijkopdracht

EC/K/6 (SE) — Overheid en bestuur

Jullie groepje is voor één dag gemeenteraadslid en moet een fictief gemeentebudget verdelen over voorzieningen zoals wegen, een zwembad, een jongerencentrum en groenonderhoud.

Een zwembad, wegen en een jongerencentrum kosten allemaal geld: de gemeente moet keuzes maken binnen een beperkt budget.

3–4 lesuren (150–200 min)

Werkvorm: tweetal of drietal

Lesuur 1: Onderzoek

Krijg een fictief gemeentebudget (bijvoorbeeld €10 miljoen) en een lijst met voorzieningen inclusief kosten. Onderzoek per voorziening: waarom regelt de overheid dit collectief, in plaats van dat de markt het zou aanbieden?

Lesuur 2: Begroting verdelen

Verdeel het budget als groepje en beargumenteer jullie keuzes. Beslis ook: verhogen jullie de gemeentelijke belasting (ozb) om meer te kunnen doen, of bezuinig je liever? Bereken het effect van bijvoorbeeld 5% belastingverhoging op het budget.

Lesuur 3: Overheidsingrijpen op de markt (optioneel)

Bespreek een vorm van overheidsingrijpen op een markt (bijvoorbeeld accijns op suiker of tabak) en het effect daarvan op prijs en gedrag van consumenten.

Lesuur 4: Gemeenteraad-debat

Verdedig jullie begroting in een kort “gemeenteraad-debat”: andere groepjes mogen kritische vragen stellen over jullie keuzes.

Eindproduct

Een onderbouwde gemeentebegroting (werkblad/poster) en een mondelinge verdediging in het klassikale debat.

Beoordelingsrubric (voor de docent)

Criterium	Onvoldoende	Voldoende	Goed	Uitmuntend
Onderzoek	Geen onderbouwing waarom collectief geregeld	Summiere onderbouwing per voorziening	Heldere, economisch onderbouwde toelichting per voorziening	Als "goed", plus een treffend eigen voorbeeld van marktfalen
Begroting	Niet sluitend	Sluitende begroting, summier beargumenteerd	Sluitende begroting met heldere prioritering en argumentatie	Als "goed", plus een afweging tussen bezuinigen en belasting verhogen
Rekenvaardigheid (kb/gl)	Belastingeffect niet of onjuist berekend	Berekening grotendeels correct	Berekening volledig correct en toegelicht	Volledig correct, met een helder verband tussen belasting en begroting
Debat/verdediging	Kan keuzes niet toelichten	Kan keuzes redelijk toelichten	Verdedigt keuzes overtuigend en gaat inhoudelijk in op kritische vragen	Als "goed", plus overtuigt ook bij tegenargumenten van andere groepjes

Eindquiz

1. Wat is het verschil tussen de collectieve en de particuliere sector?

A. De collectieve sector is de overheid, de particuliere sector zijn gezinnen en bedrijven

B. De collectieve sector zijn de banken, de particuliere sector de overheid

C. De collectieve sector zijn grote bedrijven, de particuliere sector kleine

D. De collectieve sector is het buitenland, de particuliere sector zijn alle Nederlandse bedrijven en gezinnen

2. Waarom zorgt de overheid voor collectieve goederen zoals dijken?

A. Niemand is ervan uit te sluiten, dus bedrijven kunnen er niet aan verdienen

B. Bedrijven mogen in Nederland geen dijken of wegen aanleggen

C. Collectieve goederen zijn veel goedkoper als de overheid ze koopt

D. De Europese Unie verbiedt dat bedrijven collectieve goederen zoals dijken en wegen leveren

3. Wat is een directe belasting?

A. Een belasting die rechtstreeks over je inkomen of winst wordt geheven

B. Een belasting die in de prijs van een product verwerkt zit

C. Een belasting die je direct bij de kassa contant betaalt

D. Een belasting die alleen bedrijven betalen over de producten die ze rechtstreeks verkopen

4. Welke belasting is een indirecte belasting?

A. Loonbelasting

B. Inkomstenbelasting

C. Btw

D. Vennootschapsbelasting

5. Waarom is de accijns op tabak hoog?

A. De overheid wil roken ontmoedigen en verdient eraan

B. Tabak is duur om te maken, dus de belasting ook

C. De EU verplicht een vaste prijs voor sigaretten

D. Rokers verdienen gemiddeld meer dan niet-rokers en kunnen het dus betalen

6. Een liter benzine kost €2,10, waarvan €0,80 accijns. Hoeveel procent van de prijs is accijns (afgerond)?

A. 38%

B. 62%

C. 21%

D. 80%

7. Wat is de motorrijtuigenbelasting?

A. Een belasting voor het hebben van een auto

B. Een belasting op elke liter benzine

C. Een tol die je op de snelweg betaalt

D. Een boete die je krijgt als je te hard rijdt op de snelweg

8. Wat is de rijksbegroting?

A. Een plan met de verwachte ontvangsten en uitgaven van de overheid

B. Een overzicht van alle schulden van gezinnen

C. De winst die staatsbedrijven maken

D. Het bedrag dat de Europese Unie elk jaar aan Nederland betaalt

9. De overheid ontvangt €310 miljard en geeft €325 miljard uit. Wat klopt?

A. Een tekort van €15 miljard

B. Een overschot van €15 miljard

C. Een tekort van €635 miljard

D. Een overschot van €325 miljard

10. Wat is het verschil tussen een sociale verzekering en een sociale voorziening?

A. Voor een verzekering betaal je premie, een voorziening betaalt de overheid uit belasting

B. Een voorziening sluit je zelf af, een verzekering regelt de overheid

C. Een verzekering is alleen voor ouderen, een voorziening voor jongeren

D. Een voorziening krijg je altijd, ook als je zelf genoeg inkomen of vermogen hebt om van te leven

11. Welke uitkering is een sociale voorziening?

A. De bijstand

B. De WW

C. De AOW

D. De WIA

12. Waarvoor is de WW bedoeld?

A. Inkomen voor werknemers die hun baan verliezen

B. Inkomen voor mensen vanaf de AOW-leeftijd

C. Een bijdrage in de kosten van kinderen

D. Inkomen voor mensen die langdurig ziek of arbeidsongeschikt zijn

13. Wat gebeurt er met de belastingontvangsten van de overheid bij laagconjunctuur?

A. Die dalen, omdat mensen minder verdienen en uitgeven

B. Die stijgen, omdat meer mensen een uitkering krijgen

C. Die blijven gelijk, omdat de tarieven vastliggen

D. Die stijgen, omdat de prijzen in een laagconjunctuur dalen en mensen meer kopen

14. Wat kenmerkt hoogconjunctuur?

A. Stijgende productie en dalende werkloosheid

B. Dalende productie en stijgende werkloosheid

C. Dalende prijzen en dalende lonen

D. Stijgende werkloosheid en dalende winsten

15. Vader Osei verdient €2.800,- bruto en betaalt gemiddeld 18% loonbelasting. Hoeveel houdt hij over (na belasting)?

A. €2.296,-

B. €504,-

C. €2.782,-

D. €2.300,-

Antwoordmodel

Voor de docent: dit hoofdstuk bundelt alle antwoorden bij dit werkboek (leerweg: kaderberoepsgerichte leerweg (kb)), zodat het ook voor zelfcontrole door leerlingen ingezet kan worden.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. A
2. A
3. A
4. C
5. A
6. A
7. A
8. A
9. A
10. A
11. A
12. A
13. A
14. A
15. A

Verwerkingsopdrachten — modelantwoorden

Les 6.1

2. De overheid regelt dit soort zaken zelf omdat ze belangrijk zijn voor iedereen, ook voor mensen die het niet zelf kunnen betalen (denk aan wegen, straatverlichting of veiligheid). Bedrijven zouden bij winstoogmerk mogelijk niet iedereen evengoed bedienen, of de prijs te hoog maken voor wie het niet kan betalen.

Les 6.2

2. Accijns op tabak is hoger omdat de overheid roken wil ontmoedigen (het is schadelijk voor de gezondheid) en omdat de maatschappelijke kosten van roken (zoals zorgkosten) hoog zijn — door een hogere prijs via belasting wordt roken minder aantrekkelijk.

Les 6.3

2. Een begrotingstekort betekent dat de overheid in een jaar meer geld uitgeeft dan er aan belastinginkomsten binnenkomt.

Les 6.4

2. Sociale zekerheid vangt mensen op die (tijdelijk) geen inkomen kunnen verdienen, bijvoorbeeld door werkloosheid, ziekte of ouderdom. Dit voorkomt armoede en zorgt dat de samenleving stabieler en socialer blijft.

Les 6.5

1. Bij laagconjunctuur verkopen bedrijven minder, waardoor ze minder personeel nodig hebben. Sommige bedrijven ontslaan daardoor mensen of nemen niemand nieuw aan, waardoor de werkloosheid stijgt.

Oefeningen — modelantwoorden

Les 6.1

1. Wat is de collectieve sector?

Het deel van de economie waar de overheid produceert en consumeert, betaald uit belastinggeld.

2. Noem twee taken van de overheid.

Bijvoorbeeld: wetten maken en collectieve voorzieningen zoals wegen aanleggen.

3. Leg uit waarom de overheid ambtenaren in dienst heeft.

Om overheidstaken uit te voeren, zoals beleid maken, wetten handhaven, en collectieve voorzieningen organiseren en beheren.

4. Leg uit waarom onderwijs vaak gesubsidieerd wordt door de overheid.

Onderwijs levert voordelen op voor de hele samenleving (een beter opgeleide beroepsbevolking), niet alleen voor de leerling zelf. Daarom vindt de overheid het belangrijk dat onderwijs voor iedereen toegankelijk en betaalbaar is, en subsidieert ze het.

5. Bedenk een voorbeeld van een taak die nu door de overheid wordt uitgevoerd, maar die ook (deels) door bedrijven gedaan zou kunnen worden. Weeg de voor- en nadelen van beide opties af.

Voorbeeld: de zorgverzekering. Bij overheidsregulering is toegankelijkheid voor iedereen beter gegarandeerd, maar er kan minder concurrentie zijn. Bij volledig particuliere regeling kan concurrentie voor lagere prijzen zorgen, maar dreigt het risico dat kwetsbare mensen minder goed verzekerd zijn.

6. Wat is de particuliere sector?

Het deel van de economie van bedrijven en gezinnen, in tegenstelling tot de overheid.

7. Noem twee voorbeelden van collectieve voorzieningen.

Bijvoorbeeld: wegen en straatverlichting.

8. Leg uit waarom de overheid ook als wetgever optreedt, naast producent en werkgever.

De overheid maakt regels waaraan bedrijven en consumenten zich moeten houden, bijvoorbeeld over productveiligheid, om de samenleving eerlijk en veilig te laten functioneren.

9. Wat is het verschil tussen een taak van de overheid en een taak van een bedrijf?

De overheid richt zich op collectieve belangen en wordt betaald uit belastinggeld, terwijl een bedrijf zich richt op winst maken en wordt betaald door klanten die producten of diensten kopen.

10. Wat is een ambtenaar?

Iemand die in dienst is van de overheid om overheidstaken uit te voeren.

11. Leg uit waarom niet alle collectieve voorzieningen door de markt aangeboden zouden worden als de overheid het niet zou regelen.

Bij sommige voorzieningen (zoals straatverlichting) kunnen bedrijven niet makkelijk voorkomen dat mensen die niet betalen er toch van profiteren, waardoor er voor bedrijven weinig te verdienen valt en zij het niet uit zichzelf zouden aanbieden.

12. Bedenk een argument vóór en een argument tegen het privatiseren (overdragen aan bedrijven) van een overheidstaak naar keuze.

Vóór: privatisering kan efficiëntie en concurrentie stimuleren, wat prijzen kan verlagen. Tegen: bedrijven kunnen winst belangrijker vinden dan toegankelijkheid, waardoor kwetsbare groepen slechter bediend worden.

15. Bron: gemeente Duinstede legt wegen aan en beheert de bibliotheek, betaald uit belastinggeld. Daarnaast heeft Duinstede een eigen supermarkt en een fietsenwinkel, die door ondernemers gerund worden. Welke van deze twee groepen (wegen/bibliotheek of supermarkt/fietsenwinkel) hoort bij de

collectieve sector, en welke bij de particuliere sector?

De wegen en de bibliotheek horen bij de collectieve sector: ze worden door de overheid (gemeente) geproduceerd en betaald uit belastinggeld. De supermarkt en de fietsenwinkel horen bij de particuliere sector: dit zijn bedrijven van ondernemers, gericht op winst.

16. Gebruik informatiebron. Welke twee voorzieningen in de tabel horen bij de collectieve sector? Leg uit hoe je dat aan de tabel kunt zien.

De wegen en de bibliotheek horen bij de collectieve sector: uit de tabel blijkt dat de gemeente deze regelt en dat ze betaald worden uit belastinggeld, in plaats van uit verkoopopbrengst zoals bij de supermarkt en de fietsenwinkel.

Les 6.2

1. Wat is het verschil tussen een directe en een indirecte belasting?

Een directe belasting wordt rechtstreeks geheven op inkomen of winst (zoals loonbelasting). Een indirecte belasting zit verwerkt in de prijs van een product (zoals btw).

2. Wat is accijns?

Een extra belasting op bepaalde producten, zoals brandstof, alcohol en tabak.

3. Leg uit waarom de overheid accijns heft op producten als tabak, naast het ophalen van geld.

De overheid wil met accijns ook het consumentengedrag beïnvloeden: door de prijs te verhogen, hoopt de overheid dat mensen minder van deze (vaak schadelijke) producten kopen.

4. Wat is het verschil tussen de motorrijtuigenbelasting en de onroerendezaakbelasting (OZB)?

De motorrijtuigenbelasting is een rijksbelasting op het bezit van een voertuig. De OZB is een gemeentelijke belasting op het bezit van een huis of pand.

5. Bedenk zelf een product waarop de overheid een nieuwe belasting zou kunnen invoeren om gedrag te beïnvloeden. Leg uit welk gedrag de overheid daarmee wil beïnvloeden.

Antwoord is persoonlijk, maar een goed antwoord noemt een concreet product en legt uit welk (bijvoorbeeld schadelijk of milieubelastend) gedrag de overheid met een hogere prijs wil afremmen.

6. Wat is een gemeentelijke belasting?

Een belasting die gemeenten zelf heffen, zoals de OZB.

7. Noem een voorbeeld van een directe belasting.

Bijvoorbeeld: loonbelasting.

8. Leg uit waarom btw een indirecte belasting is.

De consument betaalt btw niet rechtstreeks aan de Belastingdienst, maar via de verkoopprijs van een product; het bedrijf draagt de btw vervolgens af.

9. Wat is het verschil tussen belasting en accijns?

Belasting is een algemene term voor verplichte betalingen aan de overheid; accijns is een specifieke extra belasting op bepaalde producten, zoals brandstof of tabak.

10. Wie int de OZB?

De gemeente.

11. Leg uit waarom een indirecte belasting zoals btw voor de overheid makkelijker te innen is dan een directe belasting.

Bedrijven dragen de btw automatisch af bij elke verkoop, waardoor de overheid niet bij elke individuele consument apart belasting hoeft te innen; dit maakt de inning efficiënter dan bij directe belastingen.

12. Bedenk waarom sommige mensen vinden dat indirecte belastingen zoals btw "oneerlijker" zijn

dan directe belastingen zoals loonbelasting.

Omdat iedereen hetzelfde btw-percentage betaalt over een product, ongeacht inkomen, weegt btw relatief zwaarder voor mensen met een laag inkomen dan voor mensen met een hoog inkomen, terwijl loonbelasting vaak progressief is (hoger inkomen, hoger percentage).

15. Bron: vader Osei verdient €2.800,- bruto per maand en betaalt daarover gemiddeld 18% loonbelasting. Daarnaast betaalt het gezin €320,- OZB per jaar aan de gemeente, en bij elke boodschap betalen ze 9% btw. Welke van deze drie (loonbelasting, OZB, btw) is een directe belasting, en welke zijn indirect?

Loonbelasting is een directe belasting: die wordt rechtstreeks geheven over het inkomen van vader Osei. OZB is ook een directe (gemeentelijke) belasting op het bezit van het huis. Btw is een indirecte belasting: die zit verwerkt in de prijs van de boodschappen.

16. Vader Osei verdient €2.800,- bruto per maand en betaalt daarover gemiddeld 18% loonbelasting. Bereken hoeveel euro loonbelasting vader Osei per maand betaalt.

18% van €2.800 = €504,- loonbelasting per maand.

17. Gebruik informatiebron. Welke belasting in de tabel betaalt het gezin Osei niet rechtstreeks aan de Belastingdienst, maar via de prijs van een product?

De btw op boodschappen: die zit verwerkt in de prijs die het gezin bij de kassa betaalt, in plaats van dat ze deze apart aan de Belastingdienst overmaken.

Les 6.3

1. Wat is een begrotingstekort?

De overheid geeft meer geld uit dan er via belastingen en andere ontvangsten binnenkomt.

2. Noem twee departementen van de rijksoverheid.

Bijvoorbeeld: het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en het ministerie van Defensie.

3. Leg het verschil uit tussen een begrotingstekort en een begrotingsoverschot.

Bij een begrotingstekort zijn de uitgaven van de overheid hoger dan de ontvangsten. Bij een begrotingsoverschot zijn de ontvangsten hoger dan de uitgaven.

5. Bedenk twee maatregelen waarmee de overheid een begrotingstekort kan verminderen. Leg per maatregel uit welk mogelijk nadeel eraan kleeft.

Bijvoorbeeld: (1) bezuinigen op uitgaven, met als nadeel dat voorzieningen zoals zorg of onderwijs slechter kunnen worden. (2) belastingen verhogen, met als nadeel dat burgers en bedrijven minder te besteden hebben, wat de economie kan afremmen.

6. Wat is een begrotingsoverschot?

De overheid ontvangt meer geld dan zij uitgeeft.

7. Wat is de rijksbegroting?

Het jaarlijkse overzicht van overheidsontvangsten en -uitgaven.

9. Wat is het doel van een rijksbegroting?

Om vooraf te plannen hoeveel geld er verwacht wordt binnen te komen en hoe dit verdeeld wordt over de verschillende departementen en overheidstaken.

10. Wat gebeurt er als de overheid een begrotingstekort niet kan dekken met eigen middelen?

De overheid moet geld lenen, wat bijdraagt aan de staatsschuld.

11. Leg uit waarom een begrotingstekort in economisch slechte tijden soms bewust wordt geaccepteerd door de overheid.

In een recessie kan de overheid ervoor kiezen om toch te blijven investeren of uitgeven (bijvoorbeeld aan

werkgelegenheid), ook al leidt dit tot een tekort, om de economie te stimuleren en erger te voorkomen.

12. Bedenk een reden waarom bezuinigen op overheidsuitgaven ook negatieve economische gevolgen kan hebben.

Als de overheid minder uitgeeft (bijvoorbeeld minder investeert in bouwprojecten), kan dit leiden tot minder werk voor bedrijven die van overheidsopdrachten afhankelijk zijn, wat de economie kan afremmen.

15. Bron (vereenvoudigde, fictieve bedragen): dit jaar ontvangt de rijksoverheid €310 miljard, en geeft zij €325 miljard uit. Bereken het begrotingstekort.

Begrotingstekort = uitgaven - ontvangsten = €325 miljard - €310 miljard = €15 miljard.

Les 6.4

1. Wat is het doel van sociale zekerheid?

Ervoor zorgen dat mensen met te weinig of geen inkomen toch kunnen rondkomen (bestaanszekerheid).

2. Noem twee voorbeelden van sociale zekerheid.

Bijvoorbeeld: de bijstand en de AOW.

3. Leg het verschil uit tussen een sociale verzekering en een sociale voorziening.

Bij een sociale verzekering betaal je premie en bouw je recht op een uitkering op (zoals een werkloosheidsuitkering). Een sociale voorziening wordt betaald uit algemene belastinggelden, zonder dat je er premie voor betaalt (zoals de bijstand).

6. Wat is de AOW?

Het ouderdomspensioen dat mensen vanaf de AOW-leeftijd van de overheid ontvangen.

7. Wat is de bijstand?

Een sociale voorziening voor mensen die onvoldoende inkomen hebben en geen andere uitkering kunnen krijgen.

8. Leg uit waarom sociale zekerheid bijdraagt aan de stabiliteit van een samenleving.

Doordat mensen bij inkomensverlies (zoals werkloosheid of ziekte) niet meteen in grote financiële problemen komen, blijft de koopkracht en het vertrouwen in de samenleving beter op peil, wat ook sociale onrust kan voorkomen.

10. Noem een voorbeeld van een sociale verzekering.

Bijvoorbeeld: de werkloosheidsuitkering (WW).

11. Leg uit waarom een sociale verzekering (zoals de WW) een ander principe volgt dan een sociale voorziening (zoals de bijstand).

Bij een sociale verzekering betaal je premie en bouw je een recht op, gebaseerd op je eigen bijdrage. Bij een sociale voorziening geldt geen premie-eis: iedereen die aan de voorwaarden voldoet, kan er een beroep op doen, betaald uit algemene belastinggelden.

12. Bedenk een reden waarom de overheid ervoor kiest om bepaalde sociale zekerheid via premies (verzekering) te regelen, en andere via belastinggeld (voorziening).

Verzekeringen (zoals WW) zijn gekoppeld aan werk en inkomen, waardoor premie heffen logisch is voor werkenden. Voorzieningen (zoals bijstand) zijn juist bedoeld als laatste vangnet voor iedereen, ongeacht arbeidsverleden, en worden daarom uit algemene middelen betaald.

15. Bron: moeder Osei is werkloos en ontvangt een WW-uitkering, die is opgebouwd doordat ze premie betaalde toen ze nog werkte. Buurman Kees heeft nooit gewerkt en ontvangt bijstand, betaald uit algemene belastinggelden. Welke van deze twee uitkeringen is een sociale verzekering, en welke een sociale voorziening?

De WW-uitkering van moeder Osei is een sociale verzekering: ze heeft er via premiebetaling recht op

opgebouwd. De bijstand van buurman Kees is een sociale voorziening: die wordt betaald uit algemene belastinggelden, zonder dat er premie voor betaald is.

17. Gebruik informatiebron. Welke van deze twee uitkeringen is een sociale verzekering, en welke een sociale voorziening? Leg uit hoe je dat aan de tabel ziet.

De WW van moeder Osei is een sociale verzekering: uit de tabel blijkt dat zij hier premie voor betaalde via haar werk. De bijstand van buurman Kees is een sociale voorziening: hij betaalde geen premie, en de uitkering komt uit algemene belastinggelden.

Les 6.5

1. Wat is conjunctuur?

De golfbeweging van economische groei en krimp over de tijd.

2. Wat kenmerkt een hoogconjunctuur?

De economie groeit, bedrijven verkopen veel en de werkloosheid is laag.

3. Wat kenmerkt een laagconjunctuur?

De economie groeit weinig of krimpt, bedrijven verkopen minder en de werkloosheid stijgt.

4. Leg het verband uit tussen laagconjunctuur en werkloosheid.

Bij laagconjunctuur verkopen bedrijven minder, waardoor ze minder personeel nodig hebben. Sommige bedrijven ontslaan daardoor mensen of nemen niemand nieuw aan, waardoor de (conjuncturele) werkloosheid stijgt.

5. Bedenk een voorbeeld van hoe jij zelf (of je familie) in een laagconjunctuur voorzichtiger met geld zou kunnen omgaan.

Er is geen vast antwoord — bijvoorbeeld: minder vaak uit eten gaan, grote aankopen (zoals een nieuwe telefoon) uitstellen, of meer sparen uit voorzorg voor het geval iemand zijn baan verliest.

6. Waarom geven mensen in een hoogconjunctuur vaak juist meer geld uit?

Omdat mensen zich zekerder voelen over hun baan en inkomen, zijn ze eerder bereid geld uit te geven in plaats van te sparen, wat de economie verder aanjaagt.

9. Gebruik de tabel. Welke situatie (A of B) is een voorbeeld van laagconjunctuur, en welke van hoogconjunctuur?

Situatie A is laagconjunctuur: dalende verkoop, stijgende werkloosheid. Situatie B is hoogconjunctuur: stijgende verkoop, dalende werkloosheid.

11. Noem twee kenmerken die je zou verwachten te zien tijdens een hoogconjunctuur.

Bijvoorbeeld: lage werkloosheid, stijgende omzet bij bedrijven, en veel consumentenvertrouwen.

12. Wat is het verschil tussen conjuncturele werkloosheid en andere vormen van werkloosheid (zoals technologische werkloosheid uit thema 5)?

Conjuncturele werkloosheid ontstaat door de op- en neergaande beweging van de economie (bij laagconjunctuur verkopen bedrijven minder en ontslaan ze personeel). Technologische werkloosheid ontstaat doordat banen structureel verdwijnen door automatisering, ongeacht de stand van de conjunctuur.

13. Leg uit waarom conjunctuur vaak wordt beschreven als een "golfbeweging", in plaats van een rechte lijn omhoog of omlaag.

Omdat de economie afwisselend groeit (hoogconjunctuur) en krimpt (laagconjunctuur), in een min of meer terugkerend patroon, in plaats van steeds in dezelfde richting te bewegen — vandaar de vergelijking met een golf die op en neer beweegt.